ڕەگەزی تورك لە سەرەتا و ئێستادا … شوان ئەحمەد باپیر

بنەچەی ڕەگەزی تورك دەگەڕێتەوە بۆ کۆمەڵە خێڵێکی شەڕانی و دەست وەشێن، کە بەلێشاو لە بیابانەکانی ئاسیایی ناوەڕاستەوە ڕوویان لە ناوچەکانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست کردووە. هێرشی مەغۆلەکان کۆمەکی زۆری بە تورکەکان کردووە، کە ئەنجامەکەی بڵاو بوونەوەی خێڵە تورك زمانەکان لە کۆتایی سەدەی دەیەم و سەرەتایی سەدەی یازدەیەمەوە لە هەر یەکە لەوڵاتانی ئاسیایی ناوەڕاست و قەفقاسیاو چین و ڕووسیا و ئێرانی لێکەوتەوە.

تورکە سەلجوقییەکان لە 1000ساڵ پێش، بەرەو ئێران داکشان، لەدوای ڕووبەڕووبونەوەیەکی خوێناوی لەگەڵ کوردەکان گەیشتنە ئەو ئەنجامەی کە باشتر وایە لەگەڵیاندا ڕێکبکەوین، لەبەر ئەوە لە کوردستان تێپەڕین و بەرەو خۆرئاوا کە ڕۆمی پێدەگووترا هەنگاویان نا، لەو کاتەدا مەروانییە کوردەکان، کە پایتەختەکەیان دیاربەکر بوو لەو پەڕی دەسەڵاتدابوون و لەگەڵ تورکەکان بوونە هاوپەیمان، دوای پێنج سەدە، سوڵتان سەلیمی عوسمانی 1512 -1520 بە یارمەتی ئیدریسی بەتلیسی میرنشینە کوردییەکان، کە لەترسی شا ئیسماعیلی سەفەوی 1501- 1524 لە مەترسیدابوو بەرەو لای خۆیان ڕاکێشاو بە ڕووکەش لەگەڵیاندا بوونە هاوپەیمان. پێنج سەدە دواتریش مستەفا کەمال ئەتاتورك 1881 – 1936 ئەم تشتەی دووبارە کردەوەو کوردەکان بەفێڵ خواردوویی لە ئەسارەتی تورکەکان مانەوە، هەروەها لەسەردەمی دەسەڵاتداریتەکەی ئەودا، کە بزاڤی ناسیۆنالیزمی کەمالیست هەوڵەکانیان خستە گەر بۆ بەتورك کردنی هەموو کایەکانی ژیاری ناوچەکە، لەوانەش تێزی مێژوویی تورك: کە دەڵێت بنچینەی تورکی ئەم ناوچەیە سەرەتا بۆ چەندین هەزار ساڵ دەگەڕێتەوە و لەگەڵ تورك بوونی شارستانێتییەکانی چین، ئەنادۆڵ، ومیزۆپۆتامیا(هیت، سۆمەر…).

کۆمەڵناسی تورك ئیسماعیل بێشکچی بەر پەرچی تێزە نازانستییەکەی مێژووی تورك دەداتەوەو من بە کورتی دوو خاڵ دەخەمە ڕوو، کە دبێژێت((یەکەم: ڕێی تێناچێت، کە تورك پێشکەوتنیان بۆ چین و هیندستان بردبێت، جیا لەوەش لەچین و هیندستان 3000ساڵی بەرلە زاین ژیاری پێشکەوتوو و کەلتورو پیتی نووسین هەبووە.
دووەم: تورکیش لە تەك مۆنگۆڵ و تونگوس هەمان ڕەگەزیان هەیە.

بەهیچ جۆرێك ڕەگەزی تورك پەیوەندی بە هیندۆ ئەوروپی و گەلانی ئارییەوە نییە. زمانی تورکیش سەربە زمانەکانی ئۆڕاڵ ئەڵتایە، کە ئەمانەیش هیندۆ ئەوروپی نین). هەروەها لە نێوان ساڵانی 1931 بۆ 1932 ئەنیستووتی تورك بۆ مێژوو و ئە نیستووتی تورك بۆ زمان هاتنە دامەزراندن. بە ئامانجی بەتورك کردنی هەموو مێژووی ئەنادۆڵ.

قوربانی سەرەکی ئەم سیاسەتە ناسیۆنالیستییە کوردەکان بوون، کە هەموو مافێکیان لێ زەوتکرا ئەگەر ئاوڕێك لە سەردەمی خەلافەتی عوسمانی بدەینەوە دەبینین لە چەندین ماوەو سەردەمی جیاوازدا چەند فەرمانڕەواو میرنشینێکی کوردی دەهاتنە بەرچاو، کە خۆیان فەرمانڕەوایی ناوچەکەی خۆیان دەکرد، گەرچی سنورو ماوەی فەرمانڕەوایيەکەیان سنور دار بوو بەڵام هێشتاش بە بەراورد بەسەر دەمی دوای خەلافەت، کەمالییەکان دەکرێت بڵێن لە چەند ڕوێکەوە باشتر بوو، سەیر بکە هەر لەگەڵ گرتنە دەستی دەسەڵات لە لایەن مستەفا کەمال، کە لە کۆنگرەی ویلایەتەکانی ڕۆژهەڵات، لە تەموزو ئابی 1919دا سودی لە سادەیی و نەفامی سەرۆك خێڵ و عەشیرەتەکانی کورد وەرگرت، کە دەیگوت کورد و تورك یەکسان و بەرابەر دەبن لە دوای سەرکەوتن، کەچی سەیری خیانەتەکەی بکە لە نۆڤەمبەری 1922 ڕایگەیاند((ئەو وڵاتەی کە ئێستا دامان مەزراندووە وڵاتی تورکە).
بەدیوێکیتریشەوە هەر شۆڕشێك سەری هەڵدابێت لە ماوەیەکی کەم و بە شێوەیەکی دڕندانە سەرکوت کراوە: لەوانەش شۆڕشی شێخ سەعیدی پیران ساڵی 1925 و شۆڕشی ئاگری داغ (ئارارات)، ساڵی 1927 دوو نموونەی حشا هەڵنەگرن.

کوردناسی هۆڵەندی((مارتین ڤان بڕوننەسن)) دەڵێ " کودەتا نیزامییەکانی ساڵانی 1960، 1971 و 1980" هەوڵی زیندوکردنەوەی بۆچوونی خالیسی کەمالیستی بوون و بەرووبوومیان هەوڵ و کۆششی تازەبوو بۆ بە زۆرەملێ تواندنەوەی کورد".
هەروەها دەگوترێت، کە تورکەکان 3جارەو 500ساڵ ئەم نەریتە مێژوویيەی خۆیان دووبارەکردەوەو سودیان لە مێژوو وەرگرت، من دەڵێم جاری سێیەمین لە سەردەمی دەسەڵاتی ڕەجەب تەیب ئۆردۆگانیش لە سەرەتادا ڕێی خۆی لەسەر جۆرێك لە ئاشتەوایی داگرت بەڵام دواتر قینی ڕەگەزی تورکایەتی خۆی بەسەر کوردەکان هەڵڕشت دیارترین نموونەش هێرشەکانی بۆسەر شاری عەفرین و بەردەوامی هێرشەکانی بۆ سەر ناوچە سنورییەکانی کوردستانی باشور، کە لە یەکەم ڕۆژی نەورۆزی 2719ی کوردیدا، گوندێکی قەزای زاخۆی بۆردومانکرد، جەندرمەکانیشی لە 4گوندی دەڤەری برادۆست ڕێگەیانەدا ئاگری نەورۆز

بکرێتەوە.
لەناوەخۆشدا دەستگیرکردنی دەیان سەرکردەو ئەندام پەرلەمان و ئازادیخواز لە نێویشیاندا ڕێبەری پارتی گەلانی (Hdp) ە سەڵاحەددین دەمیرتاش. هەروەها ئێستا دەوڵەت شوێنێك نییە بە ناوی کوردستان، ئەگەر دەتانەوێت بڕۆن لە باکوری عێراقدا کوردستان هەیە.

بەڵام پرسیارە جەوهەریەکە لێرەدا دووبارە خۆی نمایشدەکاتەوە بۆچی کوردەکان هیچ سودێك و وانەیەك لە مێژوو وەرناگرن. باشترین وەڵام ئەوەیە، کە نایانەوێت و گوێ بە شکست و ناسۆرییەکانی خۆیان نادەن چ لە کاتی ئێستاو چ لە داهاتووشدا تاوەکو ئەم جۆرە لە فۆرمی بیرکردنەوە لە ژیانی تاکی کورد ئامادەگی هەبێت، پێم وایە ئەمە حاڵمانە.

ژێدەرەکان:

1- ئیسماعیل بێشکچی، تێزی مێژوویی تورك و دۆزی کورد، وەرگێڕان و ئامادەکردنی: ئەنوەر محەمەد ئەحمەد. چ1، چاپخانەی یاد، سلێمانی ، 2013.
2- حەمید بۆز ئەرسلان، مێژووی تورکیای هاوچەرخ، وەرگێرانی لە فەڕەنسییەوە، نەجاتی عەبدوڵڵا، چ1، هەولێر، 2009.
3- د. ڕەفیق سابیر، ئیمپراتۆریای لم، چاپ،3، ناوەندی غەزەلنووس، سلێمانی، 2014.
4- عەبدوڵڵا ئۆج ئالان و مەسەلەی کورد لە خۆرهەڵاتی ناوین، د. عەبدولڵای ئاوریشمی، وەرگێڕانی، سیدۆ داود عەلی، خانەی چاپ و پەخشی ڕێنما، سلێمانی، 2015.
5- د. ئیبراهیم خلیل ئەحمەد و د. خەلیل عەلی مراد، مێژووی ئێران و تورکیا، وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە، بەهادین جەلال مستەفا، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، 2011.